

Forfatter: Falster, Christian

Titel: Lærdoms Lystgaard eller Adskillige Discurser

Citation: Falster, Christian: "Lærdoms Lystgaard eller Adskillige Discurser", i Falster, Christian: *Lærdoms Lystgaard eller Adskillige Discurser*, udg. af JØRGEN OLRİK , 1919-20, s. XV. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-falster01-shoot-idm140591136093616.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Lærdoms Lystgaard eller Adskillige Discurser

OVERSÆTTERENS INDLEDNING

XVI
XVII

Blandt Holbergs samtidige og åndsfrænder indtager uden tvivl Christian Falster den mest fremragende plads, og ved hele sin ejendommelige og selvstændige personlighed formår han at hævde sig en særstilling på det danske Parnas, selv om han hverken i sin litterære virksomheds omfang eller betydning tør jævnstilles med den nyere danske litteraturs fader. Det har dog utvivlsomt skadet hans litterære eftermæle, at hans hovedværk er skrevet på Latin og kun lidet kendt af hans landsmænd; ti Falsters danske satirer tåler ikke ret nogen sammenligning med Holberg, dertil er de holdt i en lidt for almindelig humanistisk stil og savner i nogen grad det pust af liv og virkelighed, lune og humor, som giver Holbergs komik dens uimodståelige tiltrækningskraft. Derimod kan Falsters discusser i »Lærdoms lystgård« i mange henseender fuldt ud måle sig med Holbergs epistler, som det ligger så nær at sammenstille dem med på grund af begge værkers brogede mangfoldighed af æmner; ja de overgår stundom epistlerne i friskhed og djærvhed - en naturlig følge af at de er modne frugter af hans fulde manddomskraft, medens Holbergs epistler gennemgående bærer præg af at være gammelmands værk. Og i hvert fald tegner sig ved gennemlæsningen af dem et tiltrækkende billede af xviii Falsters personlighed og hele åndspræg, der tydelig viser både slægtskabet med og afstanden fra hans store samtidige: de er fælles om at sætte den sunde fornuft til doms over tidens dårligheder, om en vis mådeholden reformiver og en forsigtig rationalisme i religiøse spørgsmål, med tydelig front imod pietisterne; men hvor Holberg er kritiker og polemiker, er Falster humanist og ironiker, langt niere i slægt med den gamle, i en mand som Erasmus af Rotterdam legemliggjorte humanisttype end hans af den engelske filosofiske kriticisme stærkt påvirkede store samtidige.

Selv ved et flygtigt overblik over discussernes indhold får man et tydeligt indtryk af Falsters personlige sindelag og åndsretning. Allerede i første dels anden discurs lægger Falster sin fredelige tænkemåde og sin ulyst til ordstrid åben for dagen; han takker Gud for sit svagelige helbred, som minder ham om, at han kun er her på træk, og ironiserer over de pengegerriges, epikuræernes og vellystningenes glubskhed på livet: Lykken ligger ikke i ydre goder, men i det tilfredse og rolige sindelag. Her er også den dybeste årsag til at han som ægte humanist har foretrukket de fredelige humane og filologiske studier for »teologernes rasen«, som er en styg udvækst på den kristne kirke, der ikke genfindes hos hedninger og muhamedanere (I, 3). Filologen bør først og fremmest være et godt menneske; at tragte efter navn og ry kommer i anden række; F. er selv den første til at beklage sin ungdomsstrid med den tyske filolog Stybelius. Spørgsmålet om man uden fare for den sande lære kan hengive sig til læsningen af hedenske skribenter, besvares med en vis ortodoks forsigtighed, men F.s egentlige mening skinner xix (sige med de gamle hedninger) turde - rent bortset fra hans direkte angreb på pietisterne, hvorom mere nedenfor - være nok til at forklare den dybe kløft mellem ham og pietismen, så diametralt modsat er hans standpunkt til denne. Beslægtede tanker, om end ikke fuldt så skarpt udformede, udtales mange steder: F. lovpriser de hedenske filosoffer, der længe før Kristus satte lighed med Gud som menneskets moralske ideal (I,20); han tager de humane hedningers bønner i forsvar for beskyldningerne imod dem og fremhæver, at de afgjort tenderer mod monoteisme (I,18); han forsvarer ligeledes de gamle hedninger mod anklagen for flerguderi og samler de træk af filosofisk og kultisk monoteisme, der findes i Oldtidens hedenskab; sammenstiller Oldtidens mange guder med den katolske kirkes helgener, og viser, at dyrekampe og gladiatorspil mishagede også de bedre hedninger, og at de gamles løsagtighed på teatret langt fra kunde måle sig med den nyere tids mummespil, fastelavnsløben etc.; ja han drister sig endog til at forsvare Grækernes pæderasti som ingenlunde altid usædelig (III,27). Også hedninger har kendt skriftemål og anger, der sikkert ikke har mishaget Gud (II,15). Mange fromme hedninger har på deres dødsleje taget afsked med verden med samme sindsro og samme håb som de sande kristne (I,31). I en samtale med en dømmesyg præst lader F. sin »heltinde« og velynderinde (geheimerådinde Harboe) påstå, at hedningerne kan opnå saligheden; han sympatiserer åbenbart i høj grad med tanken, men ender dog forsigtigt med at henstille sagen til den Allershøjstes dom (I,54). Den hedenske polemiks hensynsfulde urbanitet lovprises i modsætning til de kristne teologers klopfægteri; ved xx samme lejlighed får de små tyske universiteters snæversind et alvorligt hib, og F. kommer i harnisk over angreb på hans yndlingsteolog J. F. Budde, en ireniker som han selv (II,9). De kristne har forfulgt hverandre indbyrdes med langt større grusomhed end de romerske statsmyndigheder viste mod den unge kristne kirke (I,13); F. forsvarer bl. a. Trajan (I,24) mod den yngre kirkelige overleverings beskyldninger imod ham, støttende sig især til hans kendte reskript til Plinius den yngre, og på dette punkt samstemmer Holberg ganske med ham (Epistel 23: forsvar for Trajan, Probus, Diocletian). Selv en af nutidens humane foranstaltninger som vajsenhuse går tilbage til Falsters kære klassikere (I,54); men iøvrigt kan det også mere ham at påvise, hvordan ægte og uforfalsket hedendom den dag idag kan trives i kristenheden, der f. eks. stadig hylder og dyrker de ganske hedenske begreber naturen, lykken, tilfældet, skæbnen (I,11, om de kristnes ukendte guder).

For en mand af Falsters støbning måtte en åndsretning som pietismen være en sand vederstyggelighed. Som den intelligensens mand han er, står F. det pietistiske trosrøre ligeså fjært som Holberg, måske med en lidt anden og mere konservativ motivering; men medens H. for det meste går afvejen for pietismen, da den efter Christian 6.s tronbestigelse har fået magten i landet, stiller F. sig skarpt imod den med en forbavsende djærvhed, der ikke synes helt at stemme med hans påfølgende tavshed under resten af Christian 6.s regering. Allerede i skriftets første del (1729) stikler han så småt til pietisterne i sine satiriske bemærkninger om almuesmænds XXI overgramsning af de hellige skrifter, der kan få så farlige følger (I,33). Men først i tredje del (1732) tager han for alvor bladet fra munden og åbner de voldsomste angreb på dens rigorisme og dømmesyge. Pietismens strænghed overfor uskyldig morskab fordømmes stærkt; ganske vist kendte også hedenskabet til slig asketisk moral, men F. finder det ganske forkasteligt at sky ærbare og honnorte fornøjelser (III, 15). En af discurserne (III,29) er ligefrem en krigserklæring til pietisterne; F. satiriserer her meget skarpt over præsters dømmesyge, idet han tager sit udgangspunkt i et konkret tilfælde: at en præst nylig havde fordømt en nys afdød drikfædig kone til Helvede. Hverken hedninger eller muhamedanere har kendt en sådan selvretfærdighed. F. går her endog så vidt, at han betvivler helvedsstraffenes evighed og snarest holder for, at de ondes sjæle tilintetgøres på dommens dag. Krigserklæringen modtages i et hovmodigt svarbrev fra vedkommende præst. I en følgende discurs (III,31) gennemfører han en sammenligning mellem pietisterne og de kyniske filosoffer i oldtiden; begge parter er lige fjendtlige mod boglige kunster, musik og anden åndelig kultur; de bærer foragt til skue for rigdom og adelskab, men stræber hemmelig derefter (fromme ågerkarle!) og kappes i utidig hellighed. Pietisternes litterære hovedvåben, den såkaldte Berlenburgske bibel, angribes skarpt; alle sekter beråber sig på bibelen, men de bedste bibler er de uden kommentarer. Frederik 4.s ønske om ikke efter sin død at blive udstillet på castrum doloris lovprises, og den afdøde konge mindes med så overstrømmende lovord, at de sikkert lige så lidt som de skarpe angreb på pietismen har været velsete ved Christian 6.s XXII hor og hos dets indflydelsesrige pietister (III,14). - Løvrigt er F, ikke bange for også at satirisere over de ikke-pietistiske gejstlige; da man bebrejder F. hans afslag af tilbudet om rektoratet i Roskilde og fremhæver, at selv bisperne stræbte efter bedre embeder, svarer han med en henvisning til oldkirkens lære og ånd og snærter således visse danske biskoppers forhøvelse på at forflyttes til mere indbringende kald (I,50).

Overfor de afvigende trosbekendelser stiller F. sig højst forskelligt. Han forsvarer den reformerte menighed i Danmark ud fra kristelig overbærenheds og tålsomheds synspunkter (III, 1) og får atter her lejlighed til at give kristenheden et hib: hedningerne havde mere ærbødighed for deres templer end de kristne nutildags har for deres kirker. Derimod angriber han flere steder skarpt Romerkirken (i fuld overensstemmelse med Holberg); det »roman-katholske« standpunkt er for begges rationaliserende betragtning en løjelig og uhyggelig afvigelse fra fornuftens vej og en forstenet oldtidslevning, hvis stamtræ tilmed ikke er rundet af ublandet kristelig rod; således fører F. i en discurs (II,17) det katolske bispeskrud tilbage til det romerske hedenskabs præstedragt, så at den kristne Romerkirke altså ganske fortsætter den hedenske Romerkirkens overleveringer. De katolske konvertiter er af meget ringe kvalitet, menneskelig set; i det hele har F. alle nys omvendte (ikke mindst dem der er af jødisk herkomst) mistænkte for letbenethed i åndelig henseende og anfører eksempler derpå (I,49). Også i den ovenfor nævnte ideale levnedstegning af en ireniker (II,25) findes udfald mod Jesuiterne. Andensteds (I,14) kombineres hans angreb på disse med den hos ham som hos Holberg ret hyppige XXIII pennefejde mod *atheister* og *naturalister*, idet han påstår, at man på Jesuiterkolerne lærte en art materialistisk verdensopfattelse. Denne polemik er iøvrigt, som allerede af N. M. Petersen påpeget, af ikke ringe åndshistorisk interesse, idet den tydeligt viser, hvor udbredt det af det 17. århundredes filosofi og kritik udsprungne fritænkeri allerede under Frederik 4.s regering var blevet hos den dannede klasse her i landet. Allerede i første del (I,13) findes en dog ret mådeholden forpostfægtning med en atheist om brugen af korsets tegn m. m.; et andet sted (I,55) støder Falsters forsynstro sammen med fritænkeriet, idet han hævder, at fiskenes stimen ind mod land på visse årstider sker på skaberens foranstaltning for menneskenes skyld (jfr. I,45), medens hans modpart, en »naturalist«, benægter dette; Falster benytter med det samme lejligheden til at advare en ung mand mod farerne ved naturstudiet og anbefaler forsigtigt at holde fast ved den ortodokse bibelfortolkning, selv hvor den tilsyneladende strider mod naturen. Betydeligere er dog den discurs i anden bog (II,13), hvor F. kaldes til en atheists eller skeptikers dødsleje og fremstiller for ham sin barnlige tro på Gud uden hensyn til teologiske stridigheder: man skal tro på det, som medfører den mindste fare og den største trøst. Altså et forsigtigt og tilsyneladende ortodokst standpunkt, meget nær i slægt med Holbergs stadig genkommende udtalelser om hvad der er sikrest at tro på (jfr. ovenfor), men farvet af betydelig større religiøs varme; man får virkelig det indtryk, at F.s tro på Guds forsyn er en bærende kraft i hans liv. - Jøderne ynder F. ikke og kommer med adskillige udfald imod dem; se f. eks. II,5, hvor han ganske billiger regeringens holdning XXIV overfor prokurator Gedeløkkes begravelse i kristenjord, da en sådan overløber (han var gået over til jødedommen) ikke fortjente bedre skæbne; en anden af discurserne (I,22) indeholder fantasier om deres omvendelse til kristendommen. Men man har en fornemmelse af, at F. stundom maskerer en mod selve kirken rettet polemik ved tilsyneladende at sigte på Jøder og Jesuiter; f. eks. tager han et steds (I,16) i form af en ordstrid med en Jesuiterlærling afstand fra kirkefædrenes naive og forældede meninger om naturens fænomener. En vis forkærlighed for æmner, der tilhører eller dog strejfer ind på teologiens områder, har Falster tilfælles med Holberg, og en vis forsigtig rationalisme er karakteristisk for dem begge. Således drøfter han (I,6), hvem lykken i tærningspil skyldes: ikke stjærnerne, ikke Guds forsyn, heller ikke tilfældet,

der er et tomt navn, som intet forklarer. Bedre er den hypotese, at den skyldes en virkning af lavere ånder eller genier, men også den er vanskelig at fastholde (jfr. Holbergs epistel 36, hvor han ligeledes tager afstand fra Bayles tanker om slige geniens indvirkning på lykketræf i livet). Med en vis skælmisk empiri ender han med at betone, at de erfarne spillere har de bedste kort på hånden, ligesom de erfarne feltherrer og soldater er nærmest til krigslykken. - Spørgsmålet om undere og jærtegn kommer han nogle gange ind på; overfor oldtidens hedenske mirakler viser han - i modsætning til kirkefædrene - en sund historisk skepsis, der dog stundom udarter til den fra århundredets senere del så velkendte flade rationalisme, såsom ved forklaringen af Junos røst i Vejli (I,8); dog tør han ikke benægte alle miraklernes virkelighed, men antager at nogle af dem skyldes de xxv såkaldte skjulte egenskaber (qualitates occultæ) ved tingene. De kristne undere indlader han sig forsigtigvis ikke med. - Overfor samtidens stadig levende tro på spøgelse og genfærd indtager han en lignende forsigtig skeptisk holdning som Holberg, idet han sålidt som denne absolut tør benægte deres tilværelse og vender sig polemisk mod en udpræget materialist, der ikke troer på dem (I,29): man kan jo dog ikke vide, om ikke englens muligvis usynligt færdes blandt os og forårsager de fænomener, som vi udlægger som spøgeri. Slige tanker fremsættes dog vist mest af ortodoks forsigtighed; i hvert fald afsvækkes de til slut kendetligt ved at F. (noget underfundigt) henviser til, at de skadegørende onde ånder væsentlig er indskrænkede til jordens udkanter såsom Lapland, Indien etc. med deres uvidende befolkning. Endnu større ortodoks forsigtighed viser F. ved omtalen af det fra biskop Jersins skrifter kendte jærtegn med den gådefulde indskrift på en rude i Ribe, hvis fremkomst han snarest tilskriver Guds finger (II, 18). - I et par discurser om dyrenes moral (I,45) og om dyrenes sjæl (I,42) røber F. sin teleologiske verdensanskuelse: dyrene er til for menneskenes skyld og er af skaberen satte i verden som menneskenes moralske forbilleder; de synder ikke mod naturen som vi, hvilket man dog ikke kan tilskrive deres dyd, da de ifølge deres natur er ude af stand til at handle anderledes. Dyrevarsler henføres til det guddommelige forsyn, der lader dem ske for menneskenes skyld. -

Om den menneskelige sjæls væsen udtaler F. sig med samme forsigtige skepticisme og samme ortodokse forbehold som m. h. t. spøgelsestroen (I,1). Angående xxvi legemets opstandelse fremsætter han (I,9) den utvivlsomt rigtige, men meget ængsteligt indsvøbte tanke, at opstandelsen ikke er en oprindelig jødisk lære, men stammer fra de gamle Persere. Hans yndling blandt kirkefædrene er Lactantius, hvis elegante og noget verdslige veltalenhed og stærke berøring med de hedenske klassiske forfattere utvivlsomt har tiltalt ham særlig; i fremstillingen af L.s kætterske meninger (I,26), der på flere punkter nærmer sig noget til Arianisme og andre mere eller mindre rationaliserende retninger, sporer man en sympatetisk understrøm af velvilje, og F. ender med at fastslå, at L. trods alt må kaldes en god og oprigtig kristen. - I sin fortolkning (III, n) af det vanskelige sted i Pavli breve (1. Cor. 15,32) om apostelens dyrekampe fastholder F. den bogstavelige forståelse af Pavli ord; men man har en fornemmelse af at der gemmer sig en vis underfundighed i dette standpunkt, idet han ved at drive mirakelsynspunktet ud i dets yderste konsekvens just opnår at godtgøre dets urimelighed. - I en discurs om verdens alder (III,16) forsvarer F. af historiske forsigtighedsgrunde den gængse tidsregning fra verdens skabelse; usikre overleveringer fra Kina o. l. kan ikke rokke herved. Derimod tror han ikke på rigtigheden af den gængse antagelse om verdens alderdom og svækkelsestilstand, der efter hans mening strider imod troen på Guds almægt og forsynsstyrelse; naturen er lige så rig og frugtbar i vore dage som den altid har været. Lige så urimelig er den gamle tro på at jorden forud var befolket af kæmper; menneskenes størrelse er ganske den samme nu som på Adams tid.

Det er en selvfølge, at en filolog og lærdomselsker xxvii som Falster ofte kommer ind på betydningen og værdien af studeringer, dels i al almindelighed, dels særlig vedrørende filologiske studier. Allerede i første bogs første discurs udtaler han tydeligt sin foragt for opramsende og udenadlært viden; og hans uvilje mod sammenjasket lærdom, tåbeligt æmnevalg og urimelige spidsfindigheder lægger sig mange steder klart for dagen. Således advarer han (I,48) mod polymathi og stundesløshed i studeringer; man skal undgå naragtige materier (såsom: Hvoraf var Kristi tornekrans og svøbe gjorde?)* og i det hele vogte sig for alle vilkårlige kombinationer og vidtløftige undersøgelser over rene bagateller, som grammatikerne har for skik. Ligeledes satiriserer han over det forældede logiske pindehuggeri og advarer imod golde teologiske stridigheder. - Endnu skarpere udtaler han sig længere fremme (III,32): en og anden undrer sig over at der kun gives så få virkelig lærde mænd; det gør F. ikke, når han tænker på de unyttige litterære spil som livet bruges til. Vi tider af umådelighed i boglige kunster. Afskaf teologiens dunkelheder og spidsfindigheder; indskrænk eller afskaf metafysikken i filosofien, men dyrk natur- og moralfilosofien bedre end hidindtil. Afskaf filologiens falske lærdom og pedanteri, men dyrk iøvrigt filologien, det humane hovedstudium, på en fornuftig måde. - Således står F. på en ikke uværdig måde ved Holbergs side i kampen for den sunde fornuft imod alle de latterlige og forvredne fortidslevninger i datidens videnskabelighed, og denne kamp fører han utrættelig *
XXVIII

igennem på en række af åndslivets områder: et steds (I,35) satiriserer han over de barbariske skolastiske begreber og distinktioner; et andet sted (III, 5) over de tyske juristers barbarisk-middelalderlige Latin, over filosofernes barbariske latinske kunstord, over visse teologers og lægers slette Latin etc.; men han sparer heller ikke II,2) de klassiske latinpedanter, der ikke kan tåle andet end guldalderlatin selv i almindelige latinske breve, og spotter i det hele over dem, der troer at kun det gamle har virkeligt værd. - Andensteds (II, 11) satiriserer han - med udgangspunkt i sit egne beskedne bibliotek - over tidens polymathi og jagt efter flotte bogudgaver; eller han hævder kraftigt filologiens og de andre videnskabers ret jævnsides med teologien (II,7), I en af discurserne (I,25) giver han udtryk for sine patriotiske bekymringer om hvordan der

kan rådes bod på de boglige kunstners slette tilstand i Danmark, så udlændinges ugunstige dom om os kan formildes. En råder til at videnskabsmændene ikke skal sysselsættes så meget som praktiske embedsmænd; en anden appellerer til adelens mæcenat; F. selv foreslår årlige præmieopgaver efter de franske akademiers mønster - et råd som Holberg synes at have skrevet sig bag øret; i hvert fald udsatte han som bekendt i 1737 og de følgende år prisbelønninger for sirlige og smukke danske vers, og F. deltog selv i en af konkurrencerne. - At F. var kemisk fri for lærd vigtigmageri, viser det lille træk som værket slutter med (III,33): en købmand beklager at han ikke forstår sig på boglige kunster; men F. beder ham slå sig til tåls, da han er lykkeligere med sin sunde fornuft end de lærde med alle deres kundskaber - et standpunkt, der støttes med en af xxix Lukians fabler, med ordsprog og med gode grunde for alle fags vedkommende.

Falsters eget studiefag, den klassiske filologi, er naturligvis kun sjældnere direkte repræsenteret i discusserne; dog giver han i en af dem (III,20) sunde regler for filologisk tekstkritik, og til 2, og 3, del af værket er knyttet udførlige tillæg om hans yndlingsforfatter Gellius, som imidlertid er af for specielt filologisk indhold til at medtages i oversættelsen og derfor også skal forbigås her; de udgør iøvrigt kun en ringe brøkdel af hans meget omfattende studier over denne litterære samler af småtræk og anekdoter om de gamle Romeres sæder og væsen. Det er særdeles karakteristisk for F.s åndsretning, at ved siden af Gellius er den græske skribent Diogenes Laërtius hans yndlingsforfatter (I,9); dennes værk om den græske filosofis historie indeholder en lignende rigdom af anekdoter og menneskelige småtræk som Gellius' arbejder. Og denne rent menneskelige interesse for de svundne tiders sociale tilstande, for folks daglige liv og færden i gamle dage, overfører han også fra oldtiden til yngre tider; et steds (I,47) bekender han selv, hvor stor glæde han finder i studiet af *antikviteter* (d.v.s. kulturhistoriske træk fra gamle dage), også for de senere tiders vedkommende. Netop den brogede mosaik af slige småtræk, som han har samlet i sit værk, udgør noget af det mest tiltrækkende ved dette; her er (ligesom i Holbergs epistler) stort og småt mellem hinanden, men den rent kulturhistoriske mangfoldighed er måske endnu større hos F. end hos Holberg. Sjældnere vover han sig ind på områder fra det gamle og ny testamente (om de ægyptiske troldmænds jærtegn overfor Moses, III,8; om titelen xxx kongernes konge, III,6; om Bethesda, I,46; om hedenske og jødiske spottegloser over Kristus, I,40). Langt hyppigere søger han sine æmner i den klassiske oldtid (om oldtidens brandvæsen, I,53; om bødler i oldtiden, I,43; om vajsenhuse hos de gamle Romere, I,34; om de gamles bogpriser, III,21; om de gamle Grækere der var lærde i Latin, II,28; om de gamles votiv-indskrifter på bygninger, II,26; om de romerske kejsers hof, III,10, en antikvarisk afhandling af ret betydelig interesse); ikke sjældent anvendes de fra oldtiden hentede kulturtræk på det moderne liv, således i den antikvariske discurs om militære spørgsmål (II,29). Mange discusser henter småtræk til belysning af æmnerne fra de forskelligste tider og lande; således findes en afhandling om skamstøtter o. l. i antik og moderne tid (I,32); en discurs om religiøs sky for eller dyrkelse af navnets magt i gamle dage (II,22); en undersøgelse om begravelsessangens ælde (II,37); bidrag til det menneskelige øjes retshistorie (II,33); en filologisk afhandling (III, 18) om skældsord i svundne tider (et æmne, som f. eks. H. F. Feilberg i vore dage har behandlet i afhandlingen om skældsordenes lyrik); og kuriøst nok som modstykke dertil en discurs om de dødes ret, hvori F. nærmere udfører betydningen af ordet »De mortuis nil nisi bene«, anvendt på en ung mand, som havde anlagt en samling af skældsord og forbandelser fra alle mulige litteraturer (I,39); som det vil ses, har F. dog ikke kunnet dy sig for i 3. bind at offentliggøre noget af sine samlinger desangående, skønt han i første del havde taget afstand derfra. En discurs (III,26) handler om boghandlere, som på grund af deres iver for reformationen er blevne martyrer eller i hvert fald forfulgte; xxxi F. giver historisk oversigt over de forskellige tiders straffe for boghandlere, samt over deres regler for bogcensur. Nærmest af kuriositetsinteresse er sådanne stykker som I,10 (om berømte statsmænd af uægte byrd), I,21 (om synet eller hørelsen er den vigtigste sans) og III,7 (om en mærkelig svensk regnekunster). - Sjældnere kommer han ind på nordiske antikviteter, som i discursen II,32 om ophængning af lig i træer; derimod findes nogle afhandlinger om træk af nyere dansk kulturhistorie, således III,20, som behandler det meget slibrige æmne om hors straf efter Ribe ret, jævnført med andre tilsvarende straffe fra oldtiden; andensteds (III,23) giver F. fyldige kulturhistoriske uddrag af Christian 2.s love (i Resens udgave), bl. a. om de katolske prælaters hofstat, om kirkemusik, om præsternes ret til ægteskab og om forbud mod at appellere til Rom (frugter af en begyndende kirkereform); om postvæsen, om beskærmelse af skøger m. m. Af særlig kulturhistorisk interesse er hans afhandling om majfesten i Ribe skole og om sådanne forårsfesters oprindelse (III,25); F. finder ikke særligt behag i slige gækkelige skuespil, men kan ikke se, hvilke samvittighedsgrunde der skulde forbyde deres afholdelse.

Også over sociale tilstande og fænomener i datidens Danmark kaster discusserne mange strejflys. Allerede i fortalen til oversættelsen er F.s selskabelige anlæg fremhævet i modsætning til Holbergs eneboerliv, og hele værket er derfor også en guldgrube for den kulturhistoriske forsker, der søger småtræk af datidens selskabelige liv og omgangstone i dannede kredse udenfor København. Men også bortset fra disse bidrag til belysning af datidens sæder og skikke, konversation og xxxii galanteri o. s. fr., indeholder discusserne mangt og meget, der kaster lys over samfundstilstande i det daværende Danmark, over de forskellige stænders indbyrdes forhold, over Falsters sociale sympatier, over kvindernes stilling i samfundet o. s. fr. - Først og fremmest dvæler F. hyppigt ved den lærde stands stilling og vilkår i Danmark, og ligesom hans udtalelser om de boglige kunstners slette tilstand her i landet er bårne af dyb patriotisk bekymring (se ovenfor, s. XXX), mærker man, at hævdelsen af hans egen stands betydning for fædrelandet ligger ham alvorligt på sinde. Et steds giver han et bidrag til løsningen af

pensioneringsspørgsmål ved at foreslå oprettelse af prythaneer (alderdomsstiftelser) for fortjente mænd i videnskabens og kunstens verden (II,1); et andet sted satiriserer han over studerende personers jagt efter borgerlige bestillinger og i det hele over folks stundesløse jagen efter noget nyt, idet han tager sit udgangspunkt i en nys fældet dom over en præst, der tillige var lovtrækker (II,10). Han retter også sin satire mod de forløbne halvstuede røvere, der sværmede landet rundt og levede af tilfældigt sjov; han sammenligner dette halvlærde proletariat med Oldtidens kynikere og med Romerkirkens tiggermunke (II,20). Om studenterverdenen handler kun en enkelt discurs (F. selv havde jo kun studeret ganske kort tid ved universitetet), hvori spørgsmålet om studenternes ret til at bære kårde drøftes; en af deltagerne i samtalen forsvarer den med en henvisning til at også apostlene var væbnede med sværd, men F. hævder fredeligt og rationelt, at ingen anden end landets øvrighed bør bære sværd. - Derimod kommer han, som rimeligt er, flere steder ind på xxxiii

vigtige spørgsmål vedrørende det højere skolevæsen; således handler en discurs (II, 8) om det ønskelige i at nedlægge en del af de små latinskoler i de mindre købstæder, hvor undervisningen var så mangelfuld, at den snarere gjorde skade end gavn; han påviser, at ingen af de betydeligere videnskabsmænd i landet nogensinde er udgået fra nogen af disse små skoler, men giver iøvrigt et varmt følt indlæg om skolevæsenets nytte, når arbejdet drives på rette måde, og påpeger, at de større latinskolors pengetrang i nogen grad kunde afhjælpes ved henlæggelse af de nedlagte småskolors midler til dem. Det kan her tilføjes, at F. få år efter, ved skolereformen af 1737, opnåede at se disse tanker virkeliggjorte. To af discurserne (II, 14, II,24) viser F. som den myndige skolemand, der kraftigt hævder sit embedes rang og værdighed mod gejstlighedens overgreb og navnlig står stejlt på rektorernes ret til at ansætte hørere, der ikke var helt uanfægtet af det præstelige tilsyns lyst til indblanding. Men iøvrigt er han ingen uven af præstestanden; tværtimod føler han sig til en vis grad solidarisk med den overfor adelsmænds og særlig officerers overmod; i en af discurserne (I,41) giver han i anledning af disses forrang for præsterne ved begravelser en oversigt over hvor højt hedningerne satte præstestanden, og angriber en af de moderne præstehedere og fritænkere, der, som det synes, har været særlig talrige indenfor officersstanden Med hensyn til præsternes udnævnelse hævder han som den eneste rationelle løsning, at kun den enevældige konge bør have kaldsret; hverken de private patroner (I,37) eller sognemenigheden (III, 17) bør have indflydelse på valget Falster deler her sin tids mangel på forståelse af xxxiv historisk overleveret folkefrihed og dens tillid til det enevældige kongestyre som den fornuftmæssige statsform; han står på omtrent samme standpunkt som Holberg, for hvem også den oplyste enevælde er idealet; men en i det moderne demokrati skolet tankegang kan ikke undgå at føle en vis sympati med de djærve sønderjydske bønder, hvis kirkelige selvstyre F. har så lidet tilovers for (III,17).

Iøvrigt må man ikke tro, at F. ukritisk deltager i datidens for os så stødende servile kongeforgudelse; tværtimod udtaler han sig på ikke få steder om kongemagten med en forbavsende frimodighed; det eneste sted, hvor han bruger overdrevne udtryk om en dansk konge, er i hans ovenfor anførte lovprisning af den afdøde Frederik 4., men selve denne lovprisning viser netop hans moralske mod overfor den herskende pietisme. Karakteristisk i så henseende er navnlig en discurs (III,9), hvori den bekendte Jakob Worms satirer og livsskæbne bringes på bane; nogle unge mennesker slutter sig til Worms klager over de dårlige embedsbesættelser; F. benægter ikke rigtigheden heraf, men forvarer sig dog forsigtigt mod at lægge fyrsten selv disse til last; og hele stykket udmærker sig ved sine frimodige ytringer mod kirkens og statens ledende mænd. I en anden discurs (II,31) drøfter han et med det foregående meget nærbeslægtet æmne, nemlig de mange underslæb, som embedsmændene gjorde sig skyldige i; F. tilråder, meget forstandigt, først og fremmest ordentlige lønninger og ikke sulteføde; den, der får offentlige penge mellem hænder, bør ved embedstiltrædelsen opgive beløbet af sin formue, medgift og gæld; desuden kræver han et strængt tilsyn og et xxxv opgør med staten, om ikke før, så ved vedkommendes død. Andensteds (I,7) håner han tidens spytslikken overfor de mægtige, der ofte nærmer sig det blasfemiske - en ytring som nutiden ikke har svært ved at underskrive blot ved flygtig gennemlæsning af nogle få af datidens æredigte, der dufter så stærkt af kongerøgelse at man får kvalme derved; F. forsømmer naturligvis ikke lejligheden til at fremhæve, at de gamle hedninger aldrig fornødrede sig så dybt, end ikke i den romerske kejsertid. Skarpest udtaler F. sig dog i en discurs om hoffernes tryllekreds (III,23); han fremhæver her, at overtroen er en god hjælperske for det af hofferne udøvede trylleri, og forklarer (iøvrigt på en noget flad rationalistisk måde, jfr. ovenfor, s. XXVI) adskillige gamle beretninger om fyrsters forbindelse med overnaturlige magter ud fra dette synspunkt som tilsigtede bedragerier. Hofferne allierer sig gerne med præsterne for at skabe denne overtroens tryllering om fyrstemagten. Dette klinger næsten revolutionært, og ytringen fremtræder da heller ikke som Falsters egen, men lægges i munden på en anden.

Falsters holdning overfor adelen er ikke præget af synderlig velvilje. Ganske vist dedicerer han efter tidens skik værkets forskellige dele til adelige velyndere og lovpriser dem som videnskabens og åndslivets patroner; men de er for ham kun lysende undtagelser. Hans almindelige mening om adelens ånds dannelse ses af hans tale til adelsmændene om at sky studeringerne (I,23), der er fuld af vittig ironi over de unge adelige junkeres uvidenhed, lapseri og slette sæder; de gennemhegles grundigt for deres illitterære smag og deres sybaritisme. Også andensteds satiriseres skarpt over adelens xxxvi »naturalisme« (materialistiske fritænkeri) og løsagtighed, der ikke indskrænker sig til de unge mænd, men også har grebet kvindekønnet, så det helt glemmer, at huslig flid i gamle dage var kvindernes hæder (II, 16). Flere steder kommer han med stærke udfald mod de unge adelsmænds overfladiske studier og deres

fuldstændige forsømmelse af modersmålet; hans varme forsvar for dette mod dets foragtere (II, 3) er allerede af N. M. Petersen stærkt fremhævet som noget af det mest tiltrækkende hele værket. Og han samstemmer ganske med Holberg i sin skarpe spot over ungdommens tåbelige udenlandsrejser, hvorfra de unge mænd af adelen og bourgeoisie vendte hjem som tomme og opblæste modejunkere, men desværre genstande for kvindekonnets levende beundring, når de lapsede sig med deres talrige erotiske oplevelser i fremmede lande (I,17); også her hudfletter han i stærke udtryk deres foragt for modersmålet. I det hele har Falster et godt øje til den herskende gallomani og hele det franske væsen, som var på mode i de fine kredse; i en af discurserne (II,30) gør han således grundigt nar ad en Jean de France, der altid lovpriser Franskmandenes galanteri og slebne væsen, veltalenhed og sirlighed. Han påviser, at de fleste af de forreste Franskmands høflighedsformer og ceremonier ikke er deres eget værk, men stammer fra den klassiske oldtid, og ender med at udtale, at de fleste af vore landsmænd rejser til Paris som mennesker og vender hjem som aber. Men denne hans uvilje mod datidens franske modegalskab hænger dog ikke sammen med undervurdering af de Franskes virkelige store indsats i åndskulturen, som det tydeligt ses af mange ytringer i hans »sammenligning xxxvii mellem det gamle Grækenland og det moderne Frankrig« (I,27), en art efterklang af den store strid under Louis 14. om Antikens eller det moderne Frankriges fortrin, som bl. a. førtes mellem Charles Perrault, der forherligede Louis 14.s tid som den der havde overgået Antiken, og Boileau, der forsvarede den klassiske kultur; P.s tanker lægges i munden på en galloman, hvis påstande F. på en halvt anerkendende, halvt ironisk måde understøtter. - I det hele er F. ingen absolut tilhænger af de moderne idéers triumftog, som det bl. a. ses af hans afhandling om visse moderne bekvemme opfindelser, der viser sig at være mindre bekvemme (III,3); han spotter her bl. a. over nogle nye franske planer om silkeavl af edderkoppespind og påstår i det hele, at de gamles opfindelser var bedre end nutidens; bogtrykkerkunsten er et tvivlsomt gode, og krudtet har næsten helt afskaffet krigskunsten (jfr. hermed Holbergs epistel 3 om bogtrykkerkunstens nytte og skade). - For at forebygge misbrug af bogtrykkerkunsten holder F. (ligesom Holberg) på bogcensur (dog næppe i den form den havde i datiden); han forsvarende den bl. a. ivrigt overfor en absolut tilhænger af skrivefriheden i en discurs om djævelens bibliotek og bibliotekarer (I,52); som tilhørende disses område regner han trolddomsskrifter, atheisticke, blasfemiske, liderlige bøger, usømmelige skandskrifter m. m. - Også andre aktuelle spørgsmål tages op til drøftelse, f. eks. om afskaffelse af edsaflæggelse i kristenheden (I,51); F. vil, mådeholden som sædvanlig, ikke just råde til at ophæve al sværgeren, men vel til at indskrænke edens brug. - Mere kuriositetsinteresse har et stykke som I,36, hvori ganske vittigt skildres en fingeret strid mellem de xxxviii evropæiske riger om forrang i lærdom, med morsomme strejflys over folkenes forskellige karakter.

Blandt de mange discurser, der giver morsomme bidrag til belysning af datidens selskabelige omgangstone, må særlig fremhæves III, 13, der skildrer et gæstebud, hvorved selskabelige spørgsmål var gemte under hver af gæsternes tallerkener, i hvilken anledning mange kuriøse åndrigheder gives til bedste. At F. iøvrigt ikke sympatiserer med det fine (franske) væsen og den galante tone, som på hans tid trængte ind i det bedre selskab, ses af discursen II,19, hvor han forsvarende det gammeldags standpunkt om det undskyldelige i sådanne naturlige ting som fjærten, ræben etc.; sligt er i og for sig ikke mere anstødeligt end at pudse næsen, og det moderne galanteri tilsteder i virkeligheden langt værre uskikkeligheder.

En særlig gruppe danner de discurser, hvori F. berører forholdet til det andet køn eller refererer selskabelige samtaler med damer, ofte om æmner, der efter vor tids målestok er noget vovede. F. ejer vel ikke helt Holbergs fordomsfrie blik på kvindens stilling og evner i sammenligning med mandens; men hans sunde fornuft og rolige overlæg leder ham dog ofte til forstandig erkendelse af adskillige punkter, hvor kvindens stilling i datiden trængte til at forbedres, og han synes ikke så lidt påvirket af den mere fremskudne kvindetype, som kom ham imøde i geheimerådinde Harboes skikkelse, i hvis selskab på Støvringgård han ofte tilbragte sine ferier. Vel advarer han etsteds (II,6) mod at være for galant mod damerne, da dette ofte efter ægteskabets indgåelse kan have uheldige følger; men i sin omgang med sin »heltinde« og velynderinde synes xxxix han i hvert fald ikke at have skrevet sig denne regel bag øret, og man har indtryk af, at han befandt sig overmåde vel i den kreds af fornemme og dannede damer, der samledes om den statelige enkefrue på Støvringgård. Det er både alvorlige og spøjefulde æmner, som her drøftes; således refererer F. (I,44) en diskussion om kvindernes arveret, hvori fru Harboe kraftigt taler kvindekonnets sag (jfr. Holbergs standpunkt), og F. kommer hende tilhjælp med en velturneret kompliment. I en anden discurs (I,30) giver en familietragedie anledning til en drøftelse af forældres rådighed over børns ægteskab; også her tager F. afstand fra den strænge gammeldags fastholden af forældreretten i dens fulde omfang; han kan med en vis grund påberåbe sig Christian 5.s Danske lov til forsvar for sit mådeholdne standpunkt, der går ud på, at når forældrene overskrider hvad ret og billigt er, bortfalder børnenes lydighedspligt. Ikke sjældent kommer han i sine bordsamtaler med de fornemme damer ind på noget slibrige æmner, som ovenfor nævnt; det gælder bl. a. hans undersøgelse (I,5) om årsagerne til sødskendens indbyrdes ulighed og til at børn som oftest slægter faderen mere på end moderen; F. hævder, at de overhovedet kun arver den almindelige tilværelse (samt arvesynden) fra forældrene, men ikke de særskilte dyder og laster; begavelsen er en naturgave, et naturligt anlæg; at den skulde skyldes stjernernes gang (det astrologiske standpunkt), latterliggøres som en urimelighed. - Hans drøftelse (I,15) med damerne på Støvringgård om, hvorvidt mandskønnet eller kvindekonnet er mest fordærvet, er også ved sit frisprog egnet til at vække nogen forbavelse hos

nutidslæsere; F. påstår, XL

at kvindekønnet er mændene overlegent ikke alene i dyder, men også i laster. Helt ude i det ækvivokke er hans samtale med damerne (II,35) om et sted i det gamle testamente, hvor mus omtales; F. knytter iøvrigt dertil meget morsomme kulturhistoriske oplysninger om forbandelsesformularer mod mus og lignende utøj og om formelig rettergang imod dem. Af andre discurser, der strejfer ind på noget vovede æmner, kan nævnes hans causeri (II,4) om elskovsforhold mellem dyr og mennesker; hans drøftelse af betimeligheden af offentligt skrifte for lejermaal (II,34), hvortil føjes oplysninger om hedningernes kirketugt (d.v.s. udelukkelse af bandsatte fra gudstjeneste), og hans samtale med en jesuit (III,19) om hvorvidt horehuse bør tåles i staten; F. lader jesuiten forsvare skøgevæsenet som en art offentlig sikkerhedsforanstaltning, men tager selv afstand derfra. - Stundom forfalder han til snurrige eller skurrile æmner; herhen hører f. eks. hans drøftelse (II,56) af årsagerne til sådanne idiosynkrasier som f. eks. hans egen modbydelighed for fingerbøl; oprindelsen til sligt mener han at måtte søge hos mødrene eller ammerne under svangerskabet eller diegivning; men sin forkærlighed for kattermusik tilskriver F. dog snarest en fejl i indbildningskraften. Til denne gruppe kan også regnes hans grovkornede spøg over en gammel kones giftermål med en ung mand (I,28) og betragtninger over det upassende i slige ulige ægteskaber, som er nær i slægt med den gamle meget saftige humanistiske satire, således som denne f. eks. ved 17. århundredes midte dyrkedes herhjemme af Lauremberg; endvidere hans spøgefulde forslag om anskaffelse af kirkehunde til værn mod kirkeran (II,21), og hans XL referat af en fingeret månerejse, hvormed et lystigt selskab har en forskruet særling til bedste (III,28); denne sidste discurs har jo forøvrigt sin interesse ved sit med Gullivers og Niels Klims æventyrlige rejser fjærnt beslægtede æmne. - Noget i familie hermed ved sit litterære præg er II, 12, et forarbejde til hans rimede danske satire »Verden et Dolhus« og typisk for hans slægtskab med den ældre humanismes satiriske værker, dem han jo i det hele står betydeligt nærmere end Holberg (jfr. ovenfor, s. XVIII).

Selv denne kortfattede og flygtige gennemgang af nogle hovedtræk i hans discurser vil have givet et vist indblik i Falsters sympatetiske, joviale, omgængelige, men tillige ædle, frisindede og højtstræbende personlighed, der ved sin brede sans for det menneskelige i alle dets afskygninger hæver sig højt over sin samtids snævre grænser og samtidig med i mange måder at pege frem mod en nyere tids friere anskuelse betegner højdepunktet af den gamle humanistiske dannelse, som igennem mange slægtled havde udgjort grundlaget for al højere kultur her i vort land, og som har stået uanfægtet længe efter Falsters tid, om end den ene sten efter den anden smulrede af den stolte bygning. Først vor egen tid har - tildels under stærke indsigelser - anlagt andre synspunkter for hvad der bør være det bærende grundlag for almindelig dannelse; men når den klassiske humanismes betydning for dansk åndsliv engang skal gøres op, og man skal nævne de fremragende mænd, hvis liv og værker så at sige personificerede den gamle humanistiske dannelse, vil Christian Falster være vis på en hædersplads blandt dem.